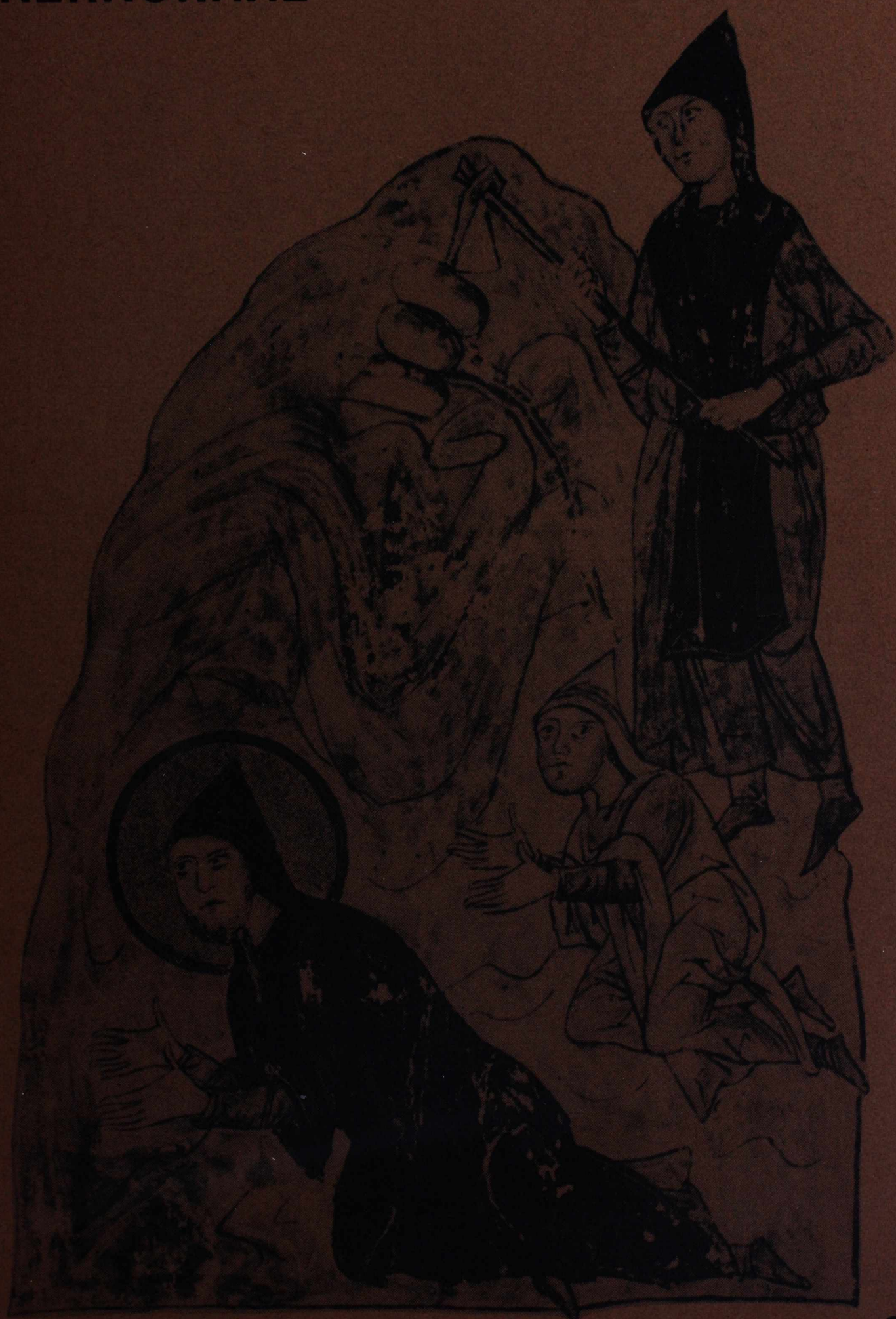

KERKORAAL

KERKORAAL

Verschijnt 4 keer per jaar
Jaargang 5 - september 1980

Contactorgaan van de "Amici Cantus Gregoriani".
Tijdschrift voor Gregoriaans.

Redactie: Marie-Louise Egbers, Ger Koppenens, Jos Ieenen, Rens van de Laar, Silvere van Lieshout, Jozef van Ommeren, Martin Polspoel.

Redactie en administratie: Burg. van Houtlaan 32,
5701 GH Helmond.
Tel. 04920 - 38571.

Abonnement f 25.-- per jaar overmaken op: AMRO-Bank Helmond
Rek.nr.: 42.06.65.323 Bankgiro 1111294 t.n.v. L. v.d. Laar.

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel B.V. te Aarle-Rixtel.

-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-O-

De "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk maakt.
Inlichtingen op het redactieadres.

INHOUD

VAN DE REDAKTIE	49
TOELICHTING BIJ DE OMSLAG	49
BASISCURSUS GREGORIAANS. R. Bijma	50 - 51
PLAAT SAINT BENOÎT. M.L. Egbers	52 - 55
ST. BENEDICTUS 400-1980. T. Tromp	56 - 59
GREGORIAANS IN 's-HERTOGENBOSCH I. J. Boogaarts.....	60 - 67
GREGORIAANS IN 's-HERTOGENBOSCH II. W. Mahieu	68 - 69
MEDEDELINGEN	70 - 72

VAN DE REDAKTIE

Deze derde "Kerkoraal" staat voor een gedeelte in het teken van St. Benedictus. Zo vindt U onder de kop mededelingen een aankondiging van een studie-weekend rondom de Abdij St. Benedictusberg te Mamelis - Vaals in september.

Marie-Louise Egbers bespreekt de plaat Saint Benoit, terwijl Ton Tromp een artikel geschreven heeft over de figuur van Benedictus.

Tot besluit van de serie "Gregoriaans in 's Hertogenbosch" publiceren we de bijdrage van Drs. J. Boogaarts en van Wim Mahieu.

Aan het begin staat een artikel over de basiscursus Gregoriaans die door zo'n 40 cursisten in de maanden april, mei en juni in Helmond gevolgd is.

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

Drie van de kloosters, die Benedictus dicht in de buurt had laten bouwen, lagen hoog op de rotsen van de bergrug. De broeders moesten voortdurend naar beneden klimmen tot bij het meer, om water te halen: dat was erg bezwaarlijk, vooral omdat de steil afhellende bergwand degenen die naar beneden gingen angst aanjoeg en zodoende uiterst gevaarlijk was. Daarom gingen de broeders uit die drie kloosters gezamenlijk naar de dienaar Gods Benedictus en zeiden: "Het valt ons zwaar dag in dag uit naar het meer daar beneden te gaan, wij moeten beslist onze kloosters verplaatsen." Hij troostte hen vriendelijk, toonde begrip. De nacht daarop ging hij met het jongetje Placidus zelf naar die rotsvlakte in de bergrug, en bad daar langen tijd. Uitgebeden, legde hij drie stenen bovenop elkaar, als een herkennings-teken, en keerde naar zijn eigen klooster terug: niemand wist er iets van. De volgende dag kwamen dezelfde broeders weer bij hem aan met de kwestie van hun watervoorziening; hij zei: "Gaan jullie maar terug en, op een plek waar je drie stenen op elkaar zult vinden, graaft daar, niet al te diep: want de Almachtige kan ook op die bergtop water doen opwellen, en zich gewaardigen jullie voorgoed die moeizame tochten te besparen". Zij gingen terug, en vonden de plek op de bergtop die Benedictus had aangegeven al vochtig als van zweet. Zij maakten er een holte, die meteen vol water liep; het begon zo kwistig te stromen, dat het tot op de huidige dag overvloedig naar beneden vloeit en vanaf de bergtop tot aan de bergvoet kan worden opgevangen.

bespreking

VERSLAG VAN DE BASISCURSUS GREGORIAANS APRIL-MEI-JUNI 1980 IN HET THEO DRIESSEN-INSTITUUT TE HELMOND.

De grote opkomst was voor de organisatoren aanleiding de groep te splitsen in diegenen die wel resp. geen ervaring hadden met gregoriaans. Ze werden tijdens de oefeningen bezig gehouden door Silvère van Lieshout en Jos Leenen; bij een aantal onderdelen werd de groep weer samengevoegd.

De samenstelling van de groep was plezierig heterogeen: ik herinner mij bijvoorbeeld leraren/onderwijzers, kloosterlingen, koorzangers, organisten en eenvoudigweg belangstellenden van beiderlei kunnen en velerlei leeftijd. Natuurlijk verschilden de deelnemers verder in muzikale ervaring.

Het accent lag in de cursus op het zingen: ervaring opdoen met het zingen zelf. Geoefend werd o.a. uit het nieuwe Liber Cantualis, dat aan de deelnemers werd aangeboden. Daarbij werd speciaal gelet op ademhaling, volume, tempo, ritme, zuiverheid en uitspraak. Veel werd ook geoefend in het zelf aanbrengen van ictustekens en het verdelen van de noten in arsis en thesis-groepen. Daarbij werd ook de chironomie beoefend. Bij al deze zaken was er aandacht zowel voor het individu als voor de gehele groep. Verder kwam het zingen in de diverse modi aan de orde, terwijl op verzoek nog iets werd gedaan aan het zingen van psalmodieën.

Gedurende de cursus werden wij ook theoretisch wat wijzer gemaakt. Zo waren er voordrachten over de definitie en geschiedenis van het gregoriaans het ritme volgens Mocquereau, de neumen en hun betekenis in handschriften en "modern" kwadraatschrift, de arsis-thesis-theorie in verschillende niveau's en de diverse modi. Tenslotte werd de opbouw van de mis na Vaticanum II besproken.

Als je dit zo nog eens overziet vraag je je af hoe het mogelijk is dat dit alles in acht lessen goed aan de orde kon komen. Dat kon ook niet. Steeds was er een nijpend tijdgebrek; veelal kon een belangrijk onderwerp niet veel meer dan even aangeroerd worden, terwijl voor een goed begrip een lange ervaring is vereist.

En dat is dan meteen de beperking van zo'n basiscursus: het komt eigenlijk neer op ruwweg weten dat de genoemde onderwerpen bestaan, en wat ze ongeveer inhouden. Maar je kunt je ze onmogelijk eigenmaken: het is daartoe alleen een eerste aanzet. Maar wel een bijzonder prettige aanzet! Ik heb persoonlijk alle lessen met het grootste plezier gevolgd, en dat was niet in de laatste plaats te danken aan de deskundigheid en het enthousiasme van - in mijn geval - Silvère van Lieshout.

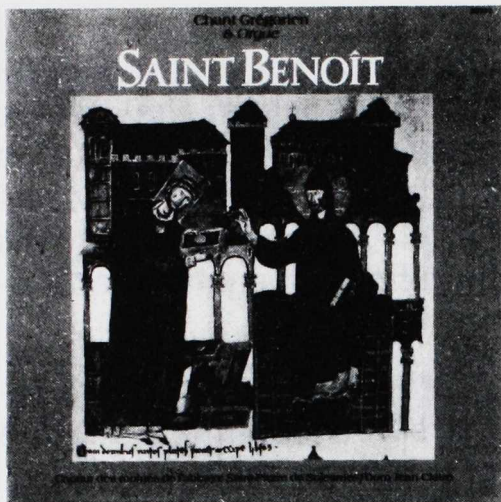
Het genoemde tijdgebrek leidde er zelfs toe de cursus voor belangstellenden uit te breiden met drie extra lessen, die direkt aansluitend werden gegeven.

Rest mij nog een woord van - uitsluitend opbouwend bedoelde - kritiek. Dit betreft de verdeling van de groep op grond van ervaring met gregoriaans. De grootste groep, die met ervaring, bestond ruwweg weer uit twee deelgroepen: ten eerste mensen met een redelijke muzikale ontwikkeling en ten tweede mensen die deze ontwikkeling (nog) missen. Dit leidde tot heel verschillende kernproblemen. Voor de eerste deelgroep waren dat b.v. de modi, ictus- en arsis-thesis-verdeling en chironomie. En daar was de cursus ook op ingesteld. Maar voor de tweede deelgroep was het probleem dacht ik primair het notenlezen, en het proberen onbekende vaktermen te plaatsen, die in nogal groten getale op hen af kwamen. Aan de hoofdzaken kwamen deze mensen eigenlijk nauwelijks toe, omdat de basiskennis ontbrak. Ervaring met gregoriaans betekent nog niet bekend zijn met muziektermen en redelijk noten kunnen lezen.

Het lijkt mij daarom zinvol om mensen die deze basiskennis niet hebben ofwel in te delen in een aparte groep, ofwel - nog beter - een voorbereidende cursus aan te bieden, waarop dan eigenlijk voornamelijk noten zingen geïfend zou moeten worden. Aansluitend zou dan de basiscursus in de bekende vorm gegeven kunnen worden.

Tenslotte: het ietwat onbevredigde gevoel van: van alles wat te hebben geroken verdient m.i. de voorkeur boven een cursus waarin alleen één of twee onderwerpen uitputtend worden behandeld. De ervaring moet tenslotte leren.

Rens Bijma

"Saint Benoit reçoit l'offrande" de Didier, abbé du Mont Cassin - XIe S. - Bibliothèque Vaticane Cod. Vat. Lat. 1202.

Poging tot vertaling:

De H. Benedictus ontvangt de gave van Didier, abt van de Monte-Cassino.

PLAATBESPREKING

Het Callendarium Romanum vermeldt onder de paragraaf "memoria" op 11 juli de H. Benedictus. Dat wil zeggen: de liturgische teksten van deze dag worden genomen uit het tijdeigen, uitgezonderd het gebed, waarin de heilige herdacht wordt.

Wanneer we dan het Graduale Romanum openslaan zien we dat de mogelijkheid wel geboden wordt het feest te vieren, maar dat we voor alle gezangen naar de "communia" gestuurd worden, dát gedeelte van het graduale, waar we terecht kunnen, wanneer een bepaald heiligenfeest geen eigen teksten heeft.

Alle stukken van de communia zijn zonder onderscheid van hoog muzikaal gehalte. Zij zijn afkomstig van oude heiligenfeesten, die hun proprium daardoor verloren. Jammer is, dat hierdoor veel bijzonderheden verloren zijn gegaan.

De B-kant van de plaat bevat gezangen uit de communia, en wel die gezangen, die in het nieuwe Graduale Romanum worden aangegeven. In het oude Graduale Romanum staan ze onder de "commune abbatum". In het nieuwe Graduale Romanum van 1974 staan ze binnen de communia over verschillende formulieren verspreid, vandaar de aanduiding op de hoes: "Messe de l'ancien commun des abbés".

Het laatste deel van het Graduale Romanum 1974 bestaat uit eigen formulieren van de Benedictijnse Orde: "Missae Propriae Ordinis Sancti Benedicti".

Veel gezangen van de eigen liturgie van deze orde zijn zeer oud; oorspronkelijker zelfs dan die van de Romeinse liturgie. Dit i.t.t. de liturgieën van andere orden en congregaties. Afwijkingen t.o.v. de Romeinse liturgie zijn in die instituten meestal latere wijzigingen of toevoegingen. Een heel duidelijk voorbeeld daarvan is b.v. de liturgie van de Franciscaanse Orden en Congregaties, in hun boeken aangeduid met Romano Seraphicum. Het ontstaan van deze Serafijnse Orde ligt dan ook ver ná de bloeiperiode van de gregoriaanse composities.

Terug naar de plaat: De A-kant bevat een volledig proprium van de H. Benedictus, zoals dat in de Benedictijnse Orde gezongen wordt. Dit proprium is te vinden in bovengenoemd deel van het Graduale Romanum 1974.

De introitus Gaudeamus komt oorspronkelijk uit de mis van de H. Agatha, martelares.

(De martelaren worden al in de eerste tijden zeer uitdrukkelijk gevierd, hun officies zijn dus zeer oud)

De tekst is uit het Grieks vertaald en behoort tot de Byzantijnse verheerlijking van de beroemde Maagd en Martelares van Sicilië.

Overigens: deze Gaudeamus is wel zéér populair. Hij wordt ook gezongen op het feest van Allerheiligen en staat op 15 augustus: Maria Tenhemelopneming vanaf 1974 als tweede mogelijkheid aangegeven. Ook komt ze voor in de "Commune Beatae Mariae Virginis".

De toelichting op de hoes legt verband tussen de naam Benedictus en de lyrische tekst van **het graduale: Domine**. Dit n.a.v. het begin van de levensbeschrijving door St. Gregorius van de ordestichter: "gratia Benedictus et nomine".

Dan volgt **het alleluia: Vir Dei Benedictus**. Deze tekst bevat een nomos-melodie; d.w.z. een melodie die gebruikt wordt op niet alleen déze tekst. Daardoor moet ze worden aangepast. Dezelfde melodie kunt u nl. ook vinden op de tekst: "Domine, in virtute tua" (alleluia van de 11e zondag door het jaar). Wij kennen binnen het gregoriaanse repertoire tal van nomos-melodieën.

In de Romeinse liturgie kennen we vanaf het Concilie van Trente nog maar vijf sequentia's. Er waren er ± 1200 , die als tropen zijn ontstaan vanaf $\pm$ het jaar 1000. Trope wil hier zeggen: tekstopvulling onder melismen, vooral op de jubilus van het alleluia. Literatuur hierover is te vinden bij N. de Goede in de reeks "Munumenta Musica Neerlandica". Een sequentia komt voor op een groot feest en volgt onmiddellijk op het alleluia (in de Paastijd op het tweede alleluia). Heel duidelijk is nog het verband te zien tussen alleluia en daarop volgende sequentia op het Hoogfeest van Pinksteren. Deze melodisch zeer eenvoudige **sequentia Laeta dies** heeft de Benedictijnse Orde voor haar liturgie behouden.

Het misformulier eindigt met **de communio Semel juravi**.

De hymne: Claris coniubila, als laatste gezang op de A-kant is een onderdeel van de getijden, die verder gedeeltelijk te beluisteren zijn op de B-kant: delen uit Lauden en Vespers. Hier hebben we te doen met een variant van een oorspronkelijk type of het oorspronkelijke type zelf. Ook dit komt zeer veel voor. Misschien is een vergelijking van de volgende hymnes de moeite waard:

1. officie St. Benedictus
2. commune: meerdere martelaren
3. mysteries van de kruisweg van Onze Heer Jezus Christus, een oud feest, dat in maart werd gevierd.

HYMNE

III
C La-ris con-jú-bi-la Gál-li-a laudi-bus, Læ-té-ris Be-ne
dicti Patris ossi-bus Fe-lix, quæ gremi-o cõdi-ta pro-
pri-o Servas membra ce-le-bri-a

Commune Plurium Martyrum. [31]

3.
S ANCTÓ- RUM mé-ri-tis incly-ta gáudi-a Pan-
2. Hi sunt quos fá-tu-e mundus ab-hórru-it : Hunc
1. gámus, só-ci-i, gés-taque fórti-a : Gli-scens fert á-
2. fructu vá-cu-um, fló-ri-bus á-ri-dum, Contempsé-re
1. nimus pró-me-re cánti-bus Victó-rum ge-nus óptimum.
2. tu-i nó-mi-nis ásse-clae, Ie-su, Rex bo-ne caéli-tum.

596 Mysteriorum Viae Crucis D. N. I. C.

Hymnus.

3.
B ELLE ut nos a-nimet Christus ad árdu-a, Se-cum
2. Rex dum pro fá-mu-lis trá-di-tur ínno-cens Morti,a
1. ri-te iubet scánde-re Golgotham Maesto cal-le sequá-
2. perpé-tu-is lí-be-rat igni-bus Sontes sub Cruce anhé-
1. mur, Fi-si tól-le-re praemi-a
2. lus, Afflí-etis onus ál-levat.

Bekijken we **de antiphonen** (B-kant) van Lauden en Vespers, dan ontdekken we daarin weer een ander procédé, nl. de centonisatie.

Het woord cento betekent lapjesdeken, verzameling van brokstukken. Je moet het gregoriaanse repertoire goed kennen om dit verschijnsel te herkennen: formules brokstukken van melodieën, worden aan elkaar gelijmd; en in een ander stuk op een andere manier verbonden met weer andere formules.

De teksten van de antiphonen op de plaat zijn uit het Benedictijns proprium van het feest van de Heilige.

Het geheel wordt omlijst door orgelspel op het grote orgel van de abdijkerk door de organist Dom Claude Gay.

Een kort woord over de interpretatie. Allereerst, zeer gaaf, wel minder bruisend dan de eerste opnamen onder leiding van Dom Jean Claire. Ook wel steeds meer een verschuiving in de opvatting betreffende het ritme. Duidelijk wordt rekening gehouden met de laatste inzichten omtrent de handschriften. Een voorbeeld daarvan is de uitvoering van de Salicus.

Het lijkt me goed, enkele punten aan te tippen, die duidelijk discutabel zijn:

Mocquereau beschouwt de gregoriaanse melodie ritmisch als zelfstandige grootheid, uiteraard met zijn beperkingen, omdat deze melodie vaak verbonden is met het woord.

De combinatie Cardine - Claire gaat uit van het woord; maakt de melodie ritmisch meer ondergeschikt aan het woord. Een neum is volgens Cardine - Claire dan ook een groep noten boven één lettergreep. Wat Mocquereau een neum noemt, is volgens hen een neumatisch element. Een benadering, meer dus vanuit de tekst. Dom Mocquereau gaat op de eerste plaats uit van de arsis-thesis-verhouding, elementair en in groter verband. (Drs. Jan Boogaarts noemt dit: in zijn drie gelaagdheden.) Hij heeft daarbij terdege rekening gehouden met de handschriften, voorzover ze toen duidelijk voor hem werden.

Nog een laatste opmerking: We moeten voorzichtig zijn met de mening dat de interpretatie van Dom Gajard, voorganger van Dom Jean Claire, een weergave is van wat Dom Mocquereau voorstond. Dom Gajard heeft zeer zeker een eigen stempel gedrukt op de uitvoeringen onder zijn leiding.

Het gregoriaans leeft, en de interpretatie ervan blijft voorlopig nog wel een discussiepunt. Het lééft en dat is belangrijk. Ook deze plaat kan weer terdege een verrijking zijn van uw discotheek.

Marie-Louise Egbers

achtergronden

ST. BENEDICTUS 480 - 1980

- In dit artikel wil ik vier zaken in het kort aan de orde stellen:
- overzicht van de geschiedenis van het Christendom in de eerste eeuwen van onze jaartelling, met speciale aandacht voor het ascetisme;
  - het leven van St. Benedictus;
  - de Regel van St. Benedictus;
  - bibliografie, waarbij een oordeel over de voor dit artikel gebruikte boeken.

Bij het gedenken van een figuur als Benedictus is het niet moeilijk om hem van de traditie waarin hij staat te isoleren. Om dit te voorkomen volgt hier een kort (zeer generaliserend!) overzicht van die traditie. Grofweg kunnen we de periode verdelen in tweeën: vóór 313, en na 313.

Vóór 313 is er sprake van een sterk op zichzelf teruggetrokken zijn van de Christenen, die een hechte groep vormen met een zeer groot bewustzijn van de eigen identiteit. Ze zien zichzelf als een tertium genus naast Joden en heidenen, zijn tamelijk terughoudend bij het toelaten van bekeerlingen, en weigeren inzicht te geven in de praktijk van de eredienst. Gevolg hiervan is laster, hetgeen soms in vervolgingen resulteert (martelaren).

Uit de geschiedenisboekjes is het jaar 313 bekend om het zogenaamde edict van Milaan. Dit is echter nooit uitgevaardigd. Wél is uit die tijd een set wetten bekend, uitgevaardigd door de pas bekeerde keizer Constantijn. Hierin wordt de Christenen vrije godsdienstoefening toegestaan.

Na 313, als ook het keizerlijk hof openlijk Christen is, komt er een vrij grote toevloed van Romeinen die zich bekeren, met name uit de hogere kringen. Het Christendom breidt zich sterk uit. hetgeen gepaard gaat met een verdwijnen van het oorspronkelijke vuur en het verdwijnen van het particularisme van vóór 313. Ook vindt er assimilatie plaats van Christelijke en heidense cultuur. Binnen de christenen is er een kleine groep die een soort heimwee heeft naar de tijd van de martelaren. Zoals de martelaren vchten voor Christus tegen de heidenen, zo gaan zij vechten voor Christus tegen het kwaad, en worden de nieuwe militia Christi. Dat vechten doen ze door een streng en sober, ascetisch leven te leiden, in eenzaamheid. Als instigator van deze beweging wordt Antonius gezien, een koptische analfabeet, die zich terugtrok in de eenzaamheid van de woestijn in Egypte. St. Athanasius schreef een beschrijving van zijn leven, die als propaganda-lectuur voor het ascetisme gaat werken. Ook in het westen nam deze

beweging een hoge vlucht, maar ontaardde dikwijls in parasitisme en luiheid, hetgeen door de oprechte Christenen werd afgewezen. Aan het begin van de 5e eeuw ontstaan in Z. Frankrijk de eerste kloosters, waar men poogt tot een gematigd westers monnikenleven te komen; niet meer het kluizenaarschap, maar het coenobium (bv. koinos bios, gemeenschappelijk leven) staat centraal. Hiervoor werden Regels geschreven, bv. door Augustinus en Cassianus.

Benedictus werd volgens de traditie geboren in 480 in het plaatsje Nursia, ruim 100 km. ten noordoosten van Rome. Over zijn leven zijn we vrij goed ingelicht door Gregorius de Grote. Deze schreef een werk, *Dialogen* genaamd, waarin hij laat zien dat je niet alleen in Egypte, maar ook in zijn eigen Italië heilige mensen kunt aantreffen. Dit illustreert hij met veel voorbeelden, en het meest uitgebreid is dat van Benedictus.

Hij was afkomstig uit een aanzienlijke familie, en gaat dan ook naar Rome om te studeren. Daar valt het moreel klimaat hem zozeer tegen, dat hij z'n studie opgeeft en zich terugtrekt uit de wereld om een ander leven te gaan leiden. Eerst gaat hij naar het plaatsje Effide, waar hij zijn eerste wonder verricht: door gebed weet hij een gebroken zeef te herstellen. Daarna trekt hij zich terug in een grot, waar hij de bekoringen van de duivel weerstaat. Als de abt van een naburig klooster komt te overlijden, vragen de monniken hem om de leiding van het klooster over te nemen. Wanneer echter blijkt, dat hij de daar geldende Regel strikt wil handhaven, willen de monniken hem kwijt, want ze zijn een slapper bewind gewend. Na door gebed een vergiftigingspoging ontkomen te zijn, verlaat Benedictus het klooster en trekt zich opnieuw in eenzaamheid terug. Al gauw komen er veel mensen naar hem toe die gehoord hebben van de deugd en de tekenen van Benedictus. Uit hun aantal ziet hij kans twaalf kloosters te stichten met elk twaalf monniken. In het klooster waar hijzelf blijft wordt hij nog steeds lastig gevallen door de duivel, die de jaloerse priester Florentius ingeeft hem te vermoorden en z'n monniken te verleiden door zeven naakte meisjes op hen af te sturen. Ook deze vergiftigingspoging overleeft Benedictus, en hij trekt weg met zijn monniken, en sticht een nieuw klooster: Monte Cassino. Tijdens de bouw wordt hij opnieuw door de duivel dwars gezeten, maar Benedictus biedt voortdurend weerstand met gebed. Als het klooster eenmaal voltooid is, komen talloze mensen hem om raad en hulp vragen, want hij bezit inmiddels bijzondere gaven: hij is in staat een melaatse te genezen, een dode op te wekken, voorspellingen te doen (bijvoorbeeld over de verwoesting van zijn eigen klooster), en in de harten van mensen te kijken. Bovendien heeft hij mystieke ervaringen; zo ziet hij eens tijdens zijn gebed, hoe de wereld voor zijn ogen als een eenheid wordt samengevat.

In het jaar van zijn dood kondigt hij van tevoren zijn sterfdatum aan, en zes dagen voor z'n dood laat hij het reeds gebouwde graf openen. Kort daarna wordt hij door hevige koortsaanvallen gekweld. Hij wordt steeds zwakker en laat zich naar de kapel brengen, waar hij staande sterft, ondersteund door monniken. Zijn dood gaat gepaard met een verschijning, die door een monnik in zijn klooster wordt waargenomen, en tevens door een monnik die ver weg is. Zo wordt zijn overlijden bekend.

Van de hand van Benedictus is de beroemde Regel van Benedictus, waarin hij in 73 hoofdstukken uiteenzet hoe het monniksleven het best kan geschieden. Uit de manier waarop deze Regel geschreven is en uit de inhoud ervan blijkt, dat Benedictus een zeer belezen man is geweest. Elk hoofdstuk bevat minstens één citaat uit de Bijbel, het uitgangspunt voor Christelijk leven. Verder is duidelijk de invloed van de Kerkvaders merkbaar, alsook van de Magisterregel, een kloosterregel die aan het begin van de vijfde eeuw in het eerste westeuropese kloostercentrum Lérins tot stand kwam.

De Regel van Benedictus heeft veel succes gehad, hetgeen verklaard wordt uit de praktische aard ervan. Ze bevat veel praktische aanwijzingen betreffende voedsel, kleding, duur van arbeid, nachtrust, en uiteraard de eredienst. Bovendien zijn de bepalingen ervan niet zo excessief streng als die van de oosterse Regels.

Kort samengevat zijn de voornaamste punten van de Regel:

De monniken leven in een klooster, waar ze blijven zolang ze geprofest zijn, in de praktijk: gedurende hun hele leven (stabilitas loci). Ze gehoorzamen aan de abt, die de plaatsvervanger van Christus is en Vader voor de monniken (oboedientia). Indien ze weigeren te gehoorzamen, worden ze berispt resp. gestraft. Voor lijfstraffen wordt niet teruggeschrokken.

De taken van de monniken worden in drie groepen verdeeld:

- Opus divinum, of Opus Dei. Hiermee wordt de eredienst bedoeld. In de hoofdstukken 8 tot en met 20 wordt nauwkeurig uiteengezet op welke tijden de diensten moeten plaatsvinden, welke psalmen gezongen en welke teksten gelezen moeten worden.
- Lectio divina: het individueel lezen van de Bijbel en de Kerkvaders. In de loop der tijden kopieerden de monniken talloze handschriften, waarmee ze de kloosterbibliotheek verriikten.
- Opus manuum. Handwerk wordt gedaan omdat een klooster ernaar streeft een zelfstandige economische eenheid te vormen. De monniken doen o.a. aan landbouw en veeteelt. De arbeid die de monnik krijgt toegewezen, is in overeenstemming met z'n capaciteiten.

Elke dag wordt in de refter een klein gedeelte uit de Regel voorgelezen, zodat elke monnik er dagelijks mee geconfronteerd wordt. Op deze manier wordt de Regel levend gehouden, al vijftien eeuwen lang.

Voor de totstandkoming van dit artikel heb ik gebruik gemaakt van:

F. v.d. Meer/G. Bartelink, Het leven van Benedictus, Nijmegen, 1980. Na een inleiding van ruim 60 bladzijden over o.a. Gregorius, de auteur van de Dialogen, en over het werk de Dialogen volgt de vertaling van het tweede boek Dialogen, dat in zijn geheel aan Benedictus is gewijd. Daarbij worden veel voetnoten gegeven met af en toe verwijzingen die alleen voor vaklui begrijpelijk zijn. Het laatste gedeelte van het boek is een vrij diepzinnige beschouwing van Dom A. Zegveld over de Spiritualiteit in het Leven van Sint Benedictus.

Al met al is het boek tamelijk wetenschappelijk van opzet, maar het belangrijkste gedeelte is goed leesbaar.

W. Nigg/H.N. Loose, Benedictus en zijn tijd, Antwerpen, 1980.

Dit oorspronkelijk Duitse boek is vertaald en bewerkt door Th. C. Madder. Nigg geeft een samenvatting van het leven van Benedictus en de Regel, die hij allebei probeert te actualiseren. Door heen en weer te springen tussen vroeger en nu heeft hij een boeiend essay geschreven, waar hij nog een slotgedachte aan toevoegt. Hierin concludeert hij, dat ook wij in een tijd van verval leven en dat er zeker voor Benedictus' levenswijze nog hoop is. De leesbaarheid van dit boek wordt nog bevorderd door een groot aantal prachtige kleurenfoto's.

G. Holzherr, Die Benediksregel, Zürich, 1980.

Een Duitse vertaling van de Regel met een zeer degelijk commentaar.

Benedictus Pater Europae, tijdschrift 'Kontakt', 6^e jrg. 1980 no. 1. Dit nummer is geheel gewijd aan de viering van het Benedictusjaar in de Benelux. Alle evenementen staan erin, alsmede een verklaring voor de titel 'patroon van Europa' die Benedictus sinds 1964 heeft.

De korte geschiedenis van het Christendom is afkomstig uit aantekeningen van het college Postklassiek Latijn, dat drs. L.C. Meijer in de cursus 1979/80 aan de Universiteit van Amsterdam heeft gegeven.

Ton Tromp

De grootste vernieuwing in de Europese geschiedenis van de architectuur en de muziek is wel geweest de ontwikkeling, die resulteerde in een stijl, die wij nu aanduiden met de naam 'Gotiek'. Alle latere ontwikkelingen in de Europese cultuur hebben zich niet los kunnen maken van deze zo eigenaardige richting, die, zoals alle expressieve vormlijnen, een grote reflectie gehad heeft op het geestelijk zijn van de Europese mens.

Het leven van ieder mens manifesteert zich in ruimte en tijd. De mens neemt ruimte in, verplaatst zich in de ruimte en zijn leven duurt een bepaalde tijd. Wat is ruimte en wat is tijd? In wezen zijn deze begrippen niet van elkaar te scheiden. Immers om ruimte te overbruggen heeft men tijd nodig en die tijd is alleen maar te ervaren in de ruimte. Ruimte en tijd raken het diepste geheim van het leven. Altijd heeft de mens gepoogd de essentie van ruimte en tijd te doorgronden, om daardoor vat te krijgen op het wezen der dingen. Door zelf een ruimte te maken - in optimale zin spreken we dan van architectuur - en zelf een stukje tijd in te delen -muziek-, met een voorop gesteld, bevattelijk ordeningsprincipe, maar toch analoog aan de natuurlijke ordening, heeft de mens er naar gestreefd het bewustzijn van het leven te verdiepen. In feite zijn alle andere kunstvormen, schilderkunst, etc, een deel van deze twee hoofdvormen: architectuur en muziek. Alleen de dans, samen met de daarvan afgeleide vormen, maakt hierop een uitzondering, omdat deze vorm beschouwd kan worden als een tussenvorm, of zo men wil, een vorm, waarbij evengrote accenten gelegd zijn op zowel ruimte als tijd.

Al het onstoffelijk zijn en alle begrippen, die daarmee te maken hebben, kunnen slechts tot uitdrukking gebracht worden aan de hand van de stoffelijke dingen. Zoals de ziel van de mens zich kan openbaren door het lichamelijke bestaan. En in de volmaakte zin, zoals God de wereld heeft geschapen en is mens geworden. Uitgaande van deze overweging is het vanzelfsprekend, dat het belang van de materiële zaken, maar vooral de gaafheid daarvan, niet genoeg erkend kan worden. Naarmate de gaafheid van de materiële vorm groter is, zal de intensiteit van het bewustzijn van het onstoffelijk aangeduide sterker tot uitdrukking gebracht kunnen worden. Daarbij ontstaat, in omgekeerde richting, een reflectie, een verdieping van het bewustzijn van degene die het initiatief neemt om een onstoffelijke realiteit door middel van een stoffelijke vorm voor te stellen.

De Benedictijner monnik, Dom Hans van der Laan, definieerde de stoffelijke vormen in drie duidelijk onderscheiden categorieën als volgt: „Het zijn in de eerste plaats de vormen, waarbij het accent ligt op de lichamelijke bedoeling: de functionele vormen. Bij andere vormen ligt het accent eerder op de geestelijke bedoeling, de informatie van het verstand: het zijn de expressieve vormen. Bij de laatste categorie, de zuivere tekens voor het intermenselijk contact van geest tot geest is de functie, de lichamelijke bedoeling, geheel fictief en gaat het louter om de expressie; het zijn de

monumentale vormen: taal, gebaar en insignes“. Dus functionele vormen: vormen, die louter dienen om het lichamelijk bestaan in stand te houden. Expressieve vormen; functionele vormen, die in hun vormgeving tevens dienen ter informatie van het verstand. Monumentale vormen: expressieve vormen, waaraan de functionaliteit is onttrokken en als zodanig zuiver tekenwaarde hebben. In de latere ontwikkeling van de Europese cultuur heeft het woord ‚kunst‘ een bijzondere betekenis gekregen. De vormen, die daarmee aangeduid worden zijn voor een groot deel los komen te staan van de algemene expressieve vormenwereld, ofschoon zij in hun oorsprong altijd een voltooiend onderdeel waren van een groter geheel.

Daarenboven is het totale complex van de maatschappelijke vormenwereld, in de loop der jaren steeds onduidelijker geworden en zijn met name de monumentale vormen kwijnende. Deze ontwikkeling heeft zich in de Gotiek duidelijk kenbaar gemaakt, vooral in de laat-Gotiek, met aanwijsbare tendenzen daartoe in de voorafgaande periode. De maatschappelijke vormenwereld, die tijdens de toppunten van de grote beschavingen ontstaan is, is als totaliteit, maar ook in al haar geledingen van een grote perfectie en een hoog artistiek niveau. Het begrip kunst, zoals wij dat nu kennen ontbreekt dan meestal, omdat die vormen vanzelfsprekend zijn geïntegreerd in het geheel van het maatschappelijk bestel.

In de architectuur zijn de onderscheiden vormen meestal duidelijk. Op de meest eenvoudige wijze kan men zich een bouwsel optrekken, met geen andere bedoeling dan om te kunnen schuilen. Een goed huis, dat door zijn vorm zelf, in zijn constructie vanuit de manuele vaardigheid, en door zijn goede verhoudingen van de verhoudingen de waarnemer inzicht geeft, als het ware het intellect stimuleert, is meer dan een louter functionele vorm. Zodra men evenwel een dergelijk goed bouwwerk zijn functionaliteit ontnemt, het niet meer als woning gebruikt, kan het als monument, als teken van een onstoffelijke waarde dienst doen. Alleen door het offer van het gewone gebruik kan de monumentale vorm ontstaan. In vergelijking met de architectuur lijkt de vormenwereld van de tijd moeilijker te onderscheiden. Toch bestaat hier eenzelfde orde. Het is mogelijk een spanne tijds te markeren door een signaal, dat op zichzelf geen eigentijdsvorm heeft. Zodra voor dit sein echter een op zichzelf geordend tijdsdeel gebruikt wordt, bijvoorbeeld een carillon-melodie, blijft de functionaliteit wel gehandhaafd, maar is er daarenboven, op spiritueel niveau, een expressieve vorm ontstaan. Dit kan men ook zeggen van arbeidsmuziek, volksliederen (Mei-, oogstliederen, etc.) en dergelijke. Wanneer echter een volkslied „gereserveerd“ wordt om een tekenwaarde uit de dragen, dan ontstaat een monumentale vorm en spreekt men van het volkslied, het nationaalied. Bijvoorbeeld: h t Wilhelmus.

Het complex van de maatschappelijke vormenwereld is als totaliteit onderscheiden van de natuurlijke vormenwereld. In de natuur heerst een perfecte orde, die door haar complexiteit voor de mens meestal ervaren wordt als niet geordend. In de natuurlijke orde is elk gebeuren perfect. Een steen valt naar beneden. een plant groeit naar het licht, een spin maakt zijn web en

vangt zijn prooi, een vogel zingt zijn lied. Dit alles niet, omdat er een bewuste keus is, maar omdat de natuur met haar perfecte orde, functioneel, niet anders kan. Als men de natuur vergelijkt met de menselijke vormenwereld, dan ziet men een soortgelijk onderscheid, als tussen de functionele en expressieve vormen binnen het maatschappelijk bestel. Men zou dus kunnen stellen: in de natuur zijn zuiver functionele vormen, vormen, die slechts dienen om de natuur in al haar verschijningsvormen in stand te houden. De maatschappelijke vormen daar tegenover zijn dan de expressieve vormen, die zich verheffen boven de natuurlijke vormen, omdat zij gemaakt zijn op een hoger niveau; dat wil zeggen, vanuit de natuurlijke vormenwereld, met behulp van de natuurlijke materie, maar door een natuurlijk wezen, dat als enige, door zijn bewustzijn, vormen kan vervaardigen, die het intellect kunnen informeren.

Zoals in de maatschappelijke vormenwereld de driedeling aanwezig is van functioneel, expressief en monumentaal, zo is er in groter verband, als logisch gevolg van het geestelijk zijn van de mens zelf, ook deze driedeling aanwezig. Functioneel: de zuiver natuurlijke stoffelijke vormen; expressief: het totale complex van de maatschappelijke vormen, waarin het stoffelijk en het onstoffelijk zijn van de mens samenkomen, en de monumentale vormen, die er zijn ter communicatie van geest tot geest. In dit verband niet, zoals de monumentaal maatschappelijke vormen van mens tot mens, maar van mens tot het absoluut onstoffelijk Zijn. tot de overal aanwezige en tijdloos altijd bestaande Geest, van waaruit al het geschapene is voortgekomen: God, die wij door Zijn schepping en openbaring, maar vooral door Zijn Zoon kennen. Door deze monumentale vormen, die wij in hun totaal aanduiden met 'liturgie' is het ons mogelijk de grote cirkel, die ontstaan is door de scheppingsdaad van God naar de materie van ruimte en tijd, met daarin onze menselijke geest, naar Gods beeld en gelijkenis, weer in opgaande lijn, naar God terug, te sluiten. Deze liturgische vormen hebben dezelfde hoedanigheden als de maatschappelijke monumentale vormen.

Door het offer van het gewone gebruik zijn zij verheven tot vormen, die alleen omwille van hun tekenwaarde bestaan. Voor deze 'signa sensibilia' in de liturgie komen niet slechts de monumentale maatschappelijke vormen in aanmerking, maar de maatschappelijke vormen in hun totaliteit van functionaliteit, expressiviteit en monumentaliteit. Een kerk moet een echt thuis zijn, functioneel: men kan er in schuil gaan; expressief: als echte architectuur; maar ook monumentaal: men woont er niet in of houdt er andere dan liturgische bijeenkomsten. Met een knoop, die dient ter aanduiding van een officiersrang, sluit men niet zijn jas. Liturgische muziek is dus echte muziek, zoals de muzikale vormen in de maatschappij, maar tevens duidelijk daarvan onderscheiden, omdat voor de liturgische muziek ook geldt, dat zij per definitie slechts als liturgische muziek kan fungeren door het offer van het maatschappelijk gebruik. In alle culturen en godsdiensten heeft men dit principe begrepen. In de liturgie waar het offer centraal staat, zijn alle signa sensibilia, welke tekenwaarde zij ook in detail mogen hebben, in principe daaraan gebonden. Die ene plaats (*terribilis est locus iste*), waar men geen andere (maatschappelijke) handelingen verricht; die ene

dag in de week, die gereserveerd is. In deze zin kan men ook het celibaat verstaan.

In dit korte bestek is het niet mogelijk om de Europese geschiedenis vanuit dit standpunt volledig te belichten. Moge een oppervlakkige beschouwing met enkele voorbeelden volstaan, op het gevaar af, dat deze summiere belichting een verkeerd beeld oproept. Zoals in de goede architectuur de ruimtelijke vormgeving tot stand komt door een ritmische afwisseling van vol en hol, niet door vlakken of wanden tegenover leegten, maar door volumen tegenover ruimten die zich met elkaar verhouden, zo kunnen we in goede muziek een ritmische wisseling waarnemen van spanning en ontspanning, van op en neer, van arsis en thesis. Kenmerkend voor het ritme is enerzijds de onafhankelijkheid van telkundige normen en anderzijds de opbouw in lagen, zo dat op elke beweging van spanning en op elke beweging van ontspanning weer een nieuwe ritmische beweging van spanning en ontspanning is waar te nemen. Analooq aan de natuur, zoals bijvoorbeeld het temperatuursverloop van zomer en winter, niet in één klimmende lijn naar 21 Juni en weer dalend naar 22 December, maar met te warme en te koude dagen ,voor de tijd van het jaar', en in nog kleiner verband de verschillen van dag- en nachttemperatuur. Analooq aan de natuur, maar met een vooropgezette en beperkte norm om tot die expressiviteit te geraken, dat het inzicht en overzicht mogelijk is. Niet gelijk aan de natuur, met haar vérgaande gedifferentieerdheid of onoverzichtelijke eindeloosheid. Juist door deze analogie, maar tevens ook door de vooropgezette beperking van het menselijk verstand is het mogelijk vat te krijgen op het natuurlijk tijdsgebeuren. Analooq aan de natuur betekent in ieder geval een ritmische structuur, ritmisch in de hierboven bedoelde zin. Dus uitdrukkelijk niet metrisch, niet telkundig. Natuurlijke levensvormen zijn nimmer in metrisch, telkundig opzicht gelijk aan elkaar. Een streng metrische vorm sluit een ritmische beweging uit. In de laatste eeuwen van onze West-Europese cultuur heeft het metrum zodanig de overhand gekregen, dat er zelfs een spraakverwarring ontstaan is: men gebruikt vaak de term ritmisch, terwijl men metrisch bedoelt. Een metrische structuur kan per definitie niet verwijzen naar welke levensvorm dan ook. Daarom kan een zuivere metrische vorm geen plaats hebben in de hierboven bedoelde cirkel van het stoffelijk en spiritueel zijn. Toch is een metrische vorm alleen maar denkbaar vanuit de typische hoedanigheid van het menselijk verstand. Juist omdat we kunnen meten en tellen is het ons mogelijk onze maatschappelijke vormenwereld gestalte te geven. Het metrum is dan echter altijd dienstbaar aan het ritme.

In de Gotiek krijgt het metrum een overheersende rol. Het gregoriaans vervalt tot een ,cantus planus'-uitvoering. De muziek van de Ars Antiqua is telkundig opgebouwd vanuit de metrische modaliteiten. De clausulacómposities zou men eventueel nog kunnen beschouwen als het laatste voltooiend element van de gehele liturgische vormstructuur, zoals de mens de schepping voltooit, maar door hun metrische formules passen zij nauwelijks meer in het ritmische kader, waarvoor zij bedoeld zijn. In de Ars Nova zijn de telkundige spelletjes zo gecompliceerd geworden, dat de uitvoering van deze muziek in veel gevallen bijna niet meer te realiseren is. Ook de go-

tische ruimtelijke vormen zijn ontwikkeld vanuit een zuiver metrische structuur. De schijnritmiek daarvan is louter het gevolg van de complexiteit van het metrum.

Daarbij vertoont de gotische vormenwereld nog een ander aspect, namelijk dat zij tevens vervaardigd is met de vooropgestelde bedoeling om indruk te maken op de zintuigelijke waarneming. In tegenstelling tot de accentverschuiving naar de metrische structuren, waarin een meer verstandelijke bevrediging nagestreefd werd, komt in dit aspect eerder de behoefte aan een emotionele voldoening naar voren. Men streefde er naar om de vormen zo te maken, dat zij als vorm op zich zelf be-grijpelijk konden zijn. Het woord ‚Vermenschlichung‘, in de betekenis van minder verheven, meer tot en voor de mensen, zou hier op zijn plaats kunnen zijn. Vaak pejoratief gebruikt in de zin van: voor en tot het gewone volk. Maar reeds in de aanduiding ‚minder verheven‘ maakt men de principiële fout er vanuit te gaan, dat de vormen op zich zelf beschouwd dienen te worden.

Op het hoogste niveau staan de vormen ons ten dienste om elkaar te kunnen verstaan, of in liturgisch verband, om onze geest te kunnen verheffen. Goede gave vormen kunnen verwijzen, aangename vormen kan men slechts genieten. Liturgische mode, is een contradictio in adjecto. Het lijkt er op alsof de Goten zich lange tijd hadden beheerst, of misschien nog onder de indruk waren van de klassieke normen, om dan, in het begin van de twaalfde eeuw een ‚stijl-vernieuwing‘, als een geweldig „Keerpunt der Middeleeuwen“ te veroorzaken. Het niveau van de spiritualiteit kreeg zijn grootste uitdrukking in de letterlijke hoogte van het gebouw zelf, in plaats van in een gave verhouding van alle dimensies te samen. De indrukwekkende kathedralen overdonderen de bezoekers, er is geen weerwoord op, de adem stokt, de mond blijft open. Uitgerekend op Hemelvaartsdag, in het jaar 1573 stortte een der meest extreme hoogten der Gotiek in elkaar: de kathedraal van Beauvais, met een toren van 153 meter en met een interieur van bijna 48 meter hoog.

Het is goed er op te wijzen, hoe gemakkelijk het is te generaliseren en slechts die elementen te releveren, die in een betoog passen. Vanzelfsprekend zijn er andere, relativerende overwegingen naar voren te brengen. Er zijn namen te noemen van grote denkers, die zich terdege bewust waren van de ontwikkeling van hun tijdperk, en die in meerder opzicht een duidelijke invloed hebben uitgeoefend.

Vanuit Italië, waar de mensen uit de due- en trecento zich aldoor hadden geweerd tegen de invloeden van de gotische (barbaarse) stijl, verspreidde zich de spiritualiteit van de Renaissance over geheel Europa. In de architectuur kwam men niet veel verder, dan de, in wezen slechts twee-dimensionale, gulden snede-formule; de gaafheid van de drie-dimensionale verhoudingen van de volumes op zich zelf en ten opzichte van diezelfde verhoudingen van de ruimtes en dit doorgevoerd in alle octaven, werd nauwelijks bereikt. Toch zijn er vele goede vormen ontstaan, voornamelijk omdat zij geënt waren op de vormen vanuit de klassieke traditie.

In de muziek vond er een typische ontwikkeling plaats. Er ontstond een ritmische linaire structuur, gebaseerd op de meer bevoorrechte positie van het woord in de woord-toon verhouding. Ofschoon er in groot verband vaak een (theoretische) telkundige orde valt te ontdekken (Josquin) is de ritmische beweging van de afzonderlijke stemmen volledig vrij en meestal gebouwd op de teleenheid van de semibrevis. Vooral in de muziek van de 15^e eeuw treft men nog gotische rudimenten aan, met name door het verspringen van de beweging naar een ritmische structuur vanuit een andere teleenheid. De gelaagdheid van de renaissance-muziek echter is hoofdzakelijk tot stand gebracht door op de kleine ritmische beweging van de teleenheid een grotere beweging van spanning en ontspanning te zetten, die het gevolg is van de dissonant-consonant verhoudingen van het harmonisch samengaan der stemmen. De tactus, vanuit de polslag, heeft geen andere functie dan het synchroon laten lopen der stemmen. Deze metrische tijdsorde is slechts op de achtergrond herkenbaar, zoals de lijnen bij een tekening op ruitjespapier. In dit korte bestek is het wellicht iets te eenvoudig voorgesteld, maar men kan toch constateren dat de muziek uit de Renaissance, juist door haar klaarheid, als ritmische tijdsorde bevattelijk is. Men spreekt dan ook van 'Klassieke' polyfonie. In de liturgisch gebonden muziek heeft de versobering, voornamelijk als gevolg van de geestesstroming, de 'Devotio Moderna' zich sterk doorgezet. Het is opvallend, hoe de componisten in deze periode gepoogd hebben het contact met de maatschappelijke vormenwereld te bewaren. De bekende liedcomposities uit die tijd gebruikten zij bij voorkeur als uitgangspunt voor hun liturgische concepties, echter uitsluitend als tekenwaarde, in de super-monumentale orde van de liturgische vormenwereld. In de Gotiek gebruikten de componisten ook wereldlijke melodieën, maar handhaafden dan ook de tekst, zodat behalve de liturgische tekst ook nog een of meer verschillende profane teksten gelijktijdig voorgedragen werden. De renaissancecomponisten kozen slechts het melodisch gegeven, of in de parodietechniek het begin van een bestaande meerstemmige versie, en werkten dit altijd uit met in alle stemmen de volledige liturgische tekst en in een duidelijk ritmische structuur. De kerkelijke overheid had daar geen begrip voor en verbood dergelijke liturgische composities. De componisten waren verstandig genoeg om gewoon door te gaan en componeerden hun 'Missae Sine Nomine'. Het verbod zal overigens wel niet geheel ten onrechte uitgevaardigd zijn. Vooral in Noord-Europa hield men vele gotische idealen vast, en naar mate de tijd verstreek kwamen er weer steeds meer elementen naar voren, die slechts beoogden het zintuigelijk genot te strelen. In dit tijdperk kon de schilderskunst zich los maken van het architectonisch kader. Ook in de liturgisch gebonden muziek zijn meerdere verschijnselen te noemen, die alleen omwille van hun effect tot ontwikkeling gebracht werden: de 'Versprachlichung', de virtuositeit, de tertsstemming, de modaliteit, de veelstemmigheid, en vooral op het eind der zestiende eeuw, de chromatiek.

Het effect-bejag nam steeds meer toe. In Italië, waar de gotische stijl was afgewezen, liep men nu vooraan. Ondanks het Concilie van Trente. De daar bepleitte versobering voerde opnieuw tot een accentverschuiving naar

metrische waarden. Onder het mom van ‚simplicitas et nobilitas‘ vermaakte men het gregoriaans tot een armoedige en onwaarachtige muzikale vorm. Overigens, onwaarachtigheid was men inmiddels al gewend. De ruimtelijke vormen waren verpieterd tot decor. Door de façade-cultuur, met haar schijnperspectief en overdreven ornamentiek was het zicht op de dingen steeds neveliger geworden. In de muziek lijkt het iets beter. Door de hemioolstructuren kon de grotere tijdsorde steeds op het nippertje duidelijk gemaakt worden. Maar, evenals in de architectuur de elementaire eenheden doelbewust werden vervaagd, zo ook ontstonden er in de barokmuziek technieken met de bedoeling om de kleinere tijdsorde vanuit de elementaire notenwaarden te verdoezelen. Het is niet toevallig, dat men de vierkante noten van de mensuraainotatie juist in de zeventiende eeuw veranderde in ronde, of beter gezegd in platovale vormen. Veel meer facetten zouden hier genoemd kunnen worden, maar in wezen komen zij alle op hetzelfde neer. Bij alle eigenschappen ligt het accent op de bedoeling een aangename indruk te maken op het gemoed. Het piëtisme zou in geen ander tijdperk ontstaan kunnen zijn.

De secularisatie lijkt gelijke tred te houden met het proces van de ontwikkeling der metriek. Omstreeks 1800 ontstond hierin een stroomversnelling. In de ruimtelijke orde waren de maten van duim, spanne, el, etc. vervangen door het decimale stelsel, gebaseerd op een feite willekeurige maat de meter. Voor de tijdsorde ontwikkelde men de metronoom. De vervreemding der dingen en daardoor de ontworteling kwam toen pas goed op gang. De industrieële revolutie, van waaruit hoofdzakelijk economische principes norm bepalend werden, heeft daartoe het nodige bijgedragen. Het heeft er alle schijn van, dat de kunstenaars zich hebben weten te ontwikkelen tot ‚smaakmakers‘. De muzikanten, gesteund door de musicologen, tot tijdreisbureau-ambtenaren. Ieder zijn smaak, smaak kan ontwikkeld worden, maar als men eenmaal kwistig met specerijen omgaat, wordt de behoefte steeds groter. En aan kruidenijen ontbreekt het ons niet in de muziek: chromatiek, a-tonaliteit, seriële technieken, etc. Wij halen onze ‚levensmiddelen‘ bij de kruidenier; op den duur kan men daar niet van ‚zijn‘. Hoe lekker de negentiende eeuwse taartjes ook mogen zijn, een snee roggebrood is gezonder.

Het is duidelijk, dat de vormenwereld van onze huidige maatschappij sterk is aangetast, door allerlei ontwikkelingen, die zich in de Europese cultuur hebben voorgedaan. Alle pogingen ten tijde van de Karolingische Renaissance, de Renaissance, het Neo-Klassicisme hebben niet kunnen verhinderen, dat we nu, wat onze maatschappelijke vormen betreft voor het grootste gedeelte met ‚Plunderkram‘ zijn komen te zitten. Het logisch gevolg daarvan is, dat ook de liturgische vormen gedevalueerd zijn. Een verder gaande afglijding betekent onherroepelijk het faillissement van onze Christelijke beschaving. Daar staat tegenover, dat goede liturgische vormen, door hun reflectieve werking in staat zijn het maatschappelijk bestel in al zijn uitingsvormen te redden en voor de mens het zicht op de dingen te ver-

groten en daardoor het inzicht in het mysterie van het zijn te verdiepen. In die zin heeft Dom Mocquereau gepoogd opnieuw de grondslagen voor de tijdsorde, in de herstellende versie van het gregoriaans, gestalte te geven. Het elementaire ritme van het Gregoriaans, gebouwd op de ondeelbare teleenheid als basis van, op een andere gelaagdheid, het groot ritme, dat op zijn beurt weer een onderdeel is van het ritme der perioden en zinnen. Zo kan men een liturgische dienst, met zijn afwisseling van oraties, lecties, antifonen, responsories, etc. beschouwen als een grote ritmische beweging van spanning en ontspanning. Analooq aan het natuurlijk ritme, zoals in ieder mens zelf: de hartslag, de ademhaling, de maaltijden, werken en rusten, tot wasdom komen en oud worden.

In de liturgie vormt deze tijdsorde een eenheid met de bewegingsvormen en met de ruimtelijke vormen. De meerstemmige composities uit de Klassieke Polyfonie passen, juist door hun analoge ritmische structuur, geheel in dit kader. Men kan de ritmische beweging van de tijd nog verder volgen: ook de diensten als geheel kan men zien als arsismomenten, tegenover de thesismomenten van de stille tijdsruimten daartussen. En dat weer als onderdeel van de grote ritmische jaarcyclus met de arsismomenten van de grote feestdagen en met als absolute hoogtepunten het feest van de Verrijzenis. Het is niet te hopen, dat mensen ooit de kans zouden krijgen om ook hier het ritme kapot te maken, door Pasen voortaan op een vaste tijd te stellen. Dat zou de definitieve doodsteek aan de liturgie toebrengen.

Jan Boogaarts

GREGORIAANS IN 's-HERTOGENBOSCH II

Het is al weer enkele maanden geleden, dat de cursus Gregoriaans voor gevorderden te 's-Hertogenbosch met een Eucharistieviering op Mariënborg werd besloten. Een cursus waarop de groep deelnemers en deelnemers met geestdrift zal terugzien, een cursus die de kennis omtrent het Gregoriaans verdiepte en het enthousiasme deed toenemen.

Zuster Marie-Louise Egbers, onder wier deskundige en bezielende leiding de cursus gegeven werd, had zich voor enkele specialismen verzekerd van de medewerking van een paar deskundigen.

Martin Polspoel behandelde in enkele lesavonden de semiologie; hij ging daarbij uit van de Paléographie Musicale. Uiteraard kon hij slechts in hoofdtrekken weergeven, wat het onderzoek op dit terrein tot nu toe had opgeleverd. Voor het begrip van de huidige notatie werkte zijn uitleg zeer verhelderend; daarnaast liet hij horen, dat dezelfde gezangen volkomen anders geïnterpreteerd kunnen worden, afhankelijk van het standpunt dat men inneemt; duidelijk waren hier de verschillen tussen Joppich en Jean Claire. Vooral bij deze lessen bleek het Graduale Triplex een praktisch hulpmiddel.

Silvère van Lieshout bekeek met ons de verschillende vormen van psalmodie, in het bijzonder die van de H. Mis. Hier bleek duidelijk de man van de praktijk aan het woord te zijn, die zijn leerlingen ook zelf aan het werk zette en kritisch luisterde. Voor de praktijk onmisbare lesavonden.

Niet eenvoudig, maar wel functioneel, expressief en monumentaal waren de lessen van Jan Boogaarts. Uitgaande van de twee-eenheid stof en geest, die de mens vormen, die zich manifesteert in ruimte en tijd, toonde hij overeenkomst, verschil en climax aan van de functionele vorm via de expressieve naar de monumentale. Duidelijk toonde hij de maatschappelijke weerspiegeling in kerkenbouw en kerkmuziek. Vurig hield hij een pleidooi voor het bewaren van de zuivere vorm in de liturgie.

Bijna was Dick Poederoyen door ziekte niet in staat geweest zijn lessen te verzorgen, wat beslist een gemis zou zijn geweest. Hier was de architect van de Bossche school aan het woord. Hij sprak verhelderend over symboliek van gebouw, kleding, vaatwerk, etc., waarbij hij uitging van twee grondtypen van kleding en gebouwen: die met een centraal punt, waarbij de ronde vorm ontstaat en die met een as, waardoor een langwerpige vorm bereikt werd. Deze lessen bleken bijzonder van belang bij een later bezoek aan de abdijen van Vaals en Waesmünster.

Het leeuwendeel van de lessen verzorgde Zr. Marie-Louise, die een bijzondere nadruk legde op de zelfwerkzaamheid en ons zo snel mogelijk aan het werk zette. Zij behandelde o.m. ritme, de psalmodie, de getijden, het liturgisch jaar, de indeling van de H. Mis en de praktijk van zang en chironomie. Onder haar leiding werd druk gerepeteerd en tot onze voldoening mogen we zeggen, dat zij niet gauw tevreden was. We voelden, dat we iets leerden en dat we stap voor stap verder kwamen in de moeilijke maar toch zo mooie kunst van het beheersen van de Gregoriaanse zang. De nodige aandacht besteede zij ook aan het ontstaan van muzikale vormen en de verdere ontwikkeling daarvan.

Al met al was het een cursus waar we wat aan hadden en die zeker nog te weinig bekendheid geniet. De deelnemers, van wie er enkelen van ver kwamen, waren van mening, dat zo'n cursus nog wel wat uitgebreider mocht zijn, of op de een of andere wijze een vervolg moest hebben. Mogelijk kunnen de organisatoren zich daarop eens bezinnen. De zo belangrijke samenhang tussen melodie en tekst zou dan bijvoorbeeld eens wat meer aandacht kunnen krijgen. Het is in elk geval verheugend, dat ook dit jaar met een cursus in 's-Hertogenbosch begonnen wordt.

Dank aan de Amici Cantus Gregoriani voor dit initiatief, dank aan de enthousiaste docenten.

Wim Mahieu

mededelingen

GREGORIAANS GEZONGEN TE:

Helmond, Sint Jozefkerk:

Elke zondag **Hoogmis**,

aanvang: 10.00 uur.

Elke eerste zondag van de maand en op de Hoogfeesten **Vespers**, aanvang 18.30 uur.

Data vespers: 7 september
5 oktober
2 november
7 december
25 december (plechtige vespers van Kerstmis)
4 januari
1 februari
1 maart
5 april
19 april (plechtige vespers van Pasen)
3 mei
7 juni (plechtige vespers van Pinsteren)

Mamelis (Vaals), Abdij St. Benedictusberg:

Elke dag: 5.00 uur: metten en lauden

7.30 uur: priem

9.30 uur: terts en hoogmis

12.15 uur: sext

14.00 uur: noon

17.00 uur: vespers

20.30 uur: completen

LEZINGEN GREGORIAANS

In het najaar zullen op de radio (K.R.O.) een aantal lezingen worden gegeven met als onderwerp:

'Interpretatie van het Gregoriaans'.

STUDIEWEEKEND VAALS

Naar aanleiding van het Benedictusjaar organiseert 'Amici Cantus Gregoriani' een studie-weekend rondom de abdij St. Benedictusberg te Mamelis-Vaals en wel op 12, 13 en 14 september 1980.

Thema: 'Psalmodie als liturgische basis'.

Docenten: Zr. Marie-Louise Egbers

Silvère van Lieshout.

Bovendien zal de Hoogeerwaarde Abt van Mamelis een lezing houden over de ontwikkelingen van de liturgie.

Voor verdere inlichtingen:

Fred van de Winkel

v. Weerden Poelmanstraat 195

6417 EM Heerlen

Telefoon: 045 - 711559 (werk)

045 - 410330 (thuis)

INTERNATIONAAL MUSICOLOGISCH COLLOQUIUM

Van 25 tot 28 september 1980 wordt er in Leuven (België) een Internationaal Musicologisch Colloquium gehouden met als onderwerp:

'Het Gregoriaans, Europees erfgoed'.

Medewerking verlenen: Dom Jean Claire (Koorleider Solesmes)

Ambrosius Verheul (Abt Keizersberg, Leuven)

Luigi Tagliavini (Fribourg)

J. Robijns (Leuven)

J. Overath (Keulen)

J. Lennards (Roermond)

Olivier Messiaen (Parijs)

J. Doppelbauer (Salzburg)

J. Kuchertz (Keulen)

J. Gansemans (Tervuren)

R. Lenaerts (Leuven)

Voor inlichtingen kunt U terecht bij de secretaris:

Dr. J. van Deun,

Lange Beeldekensstraat 180

2000 Antwerpen

Telefoon (031) 361106

CURSUS GREGORIAANS VOOR GEVORDERDEN

Tot onze spijt kunnen we dit studiejaar de Gregoriaanse cursus voor gevorderden in Den Bosch niet door laten gaan.

Misschien door het hoge niveau van de cursus zijn er minder inschrijvingen binnen gekomen dan werd verwacht.

Het niveau verlagen vinden we geen goede zaak. We zijn van mening dat het mogelijk moet zijn een dergelijke cursus te geven.

I.v.m. een steeds betere aanpak van het totale cursusbestand, (aansluiting basiscursus, vervolgcursus, cursus voor gevorderden) en de steeds groeiende contacten naar buiten verwachten we het komende studiejaar (1981-'82) voldoende inschrijvingen te hebben om de cursus door te laten gaan.

TE KOOP

Liber Cantualis voor de prijs van f 6,- per stuk.

Informaties: "Ward Centrum Nederland"

Willem Prinzenstraat 43,
5701 BC Helmond.

GRAMMOFOONPLAAT ST. JOZEFKOOR

Zoals bekend heeft het St. Jozefkoor uit Helmond een L.P. uitgebracht met daarop respectievelijk de 23e en 33e zondag door het jaar. Uiteraard willen wij de leden van de "Amici Cantus Gregoriani" in de gelegenheid stellen in het bezit te komen van deze plaat.

U kunt uw bestelling plaatsen door contact op te nemen met de heer H. Bexkens, Witte de Withstraat 38 te Helmond, tel. 04920 - 39600. Ook kunt u per expemplaar f 18.90 overmaken op rekeningnummer 42 06 65 323 t.n.v. L. v.d. Laar, inz. Amici Cantus Gregoriani, Helmond bij de AMRO-Bank te Helmond.

Wij zorgen dan dat u in het bezit komt van de door u bestelde aantallen.

WARD CENTRUM NEDERLAND

muziek-pedagogisch instituut

VERZORGT

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING

KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN

EEN GRATIS "INFORMATIE-BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland

Willem Prinzenstraat 43

5701 BC Helmond

Tel. 04920 - 45597

